

Gimbernat, 2008 (*), 49, 199-218

ALGUNES APORTACIONS DE LA PREMSA LOCAL (1868-1923) A LA HISTÒRIA DE LA MEDICINA BERGUEDANA

NOGUERA i CANAL, Josep

Àmbit de Recerques del Berguedà

RESUM: Es valora la importància de la premsa comarcal al Berguedà en la divulgació d'alguns aspectes higiènics. Posa de relleu l'activitat de dos metges: Lluís Blanxart i Grau i Carles Casals i Sala.

Paraules clau: Premsa comarcal. Berguedà. Lluís Blanxart i Grau. Carles Casals i Sala.

RESUMEN: Se valora la importancia de la prensa comarcal en el Berguedà en la divulgación de algunos aspectos higiénicos. Se pone en relieve la actividad de dos médicos: Lluís Blanxart i Grau i Carles Casals i Sala.

Palabras clave: Prensa comarcal. Berguedà. Lluís Blanxart i Grau. Carles Casals i Sala.

*

CONDICIONS MEDIAMBIENTALS I SOCIALS DE LA VILA DE BERGA

El maig del 1868 apareix el primer periòdic local, *El Bergadán*, fundat per l'advocat Josep Blanxart i Grau, que amb una o altra capçalera, tindrà continuïtat gairebé fins a fi de segle, competint per estratègies polítiques, amb altres capçaleres editades per grups rivals.¹

Ja en el primer exemplar aparegut, podem llegir informacions que reflecteixen la precarietat en que vivia la població berguedana: l'Ajuntament ha arribat a un conveni amb el forner de la vila per elaborar pa barat a fi de que "*puedan comerlo los individuos de la clase obrera, pues se habia puesto tan caro, que a buen seguro hubiesen tenido que renunciar a probarlo los que sólo cuentan con un mezquino salario*"². Es de remarcar que de pa, no en podien comprar ni els que depenien estrictament d'un *mezquino salario*, de manera que els que no disposaven ni d'aquests ínfim recurs, sembla obvi que solament podien emigrar o provar d'emigrar. Aquesta notícia no és pas excepcional, ja que la veurem reproduïda sovint, junt amb altres de l'establiment de cuines pels pobres, aturats,

etc. fins a fi de segle. En definitiva ens sembla una mostra més de la precarietat d'una població que com element de supervivència solament comptava amb els horts urbans, que apareixen descrits en el cèlebre qüestionari de Zamora i en el no menys conegut *Calaix de sastre* del Baró de Maldà, i en la manufactura tèxtil. La mateixa orografia urbana probablement era determinant en un recinte urbà aplegat a la costa de sota el castell, per darrera del qual transcorria l'aigua de la riera de Metge. Part d'aquesta aigua es derivava cap a la població seguint el curs de la profunda rasa dels Molins, ara ja gairebé totalment obstruïda, urbanitzada i edificada.³

Del mateix 1868, hom pot llegir també un curiós article que s'ocupa de la manca d'aigua a la població:

“Mirada nuestra población a vista de pájaro, como suele decirse, ofrece el aspecto del mapa de América”.

Está dividida en dos cuerpos, próximamente iguales, separados por la garganta que forma en el Golfo, punto estrecho en que la población, al seguir su espontáneo desarrollo, tuvo que limitarse, para atravesar la hondanada que forma el torrente por donde discurren las aguas desviadas del riachuelo Metge. Uno de estos dos cuerpos ocupa la falda del castillo, y su situación es más elevada que la del otro. Hacemos notar esta disposición de nuestra villa, para que se observe más fácilmente la mala distribución de los manantiales de agua potable en la misma. En efecto, estos abundan mucho en las inmediaciones del torrente, y en la segunda mitad o parte baja de la población, pero en la parte elevada, es decir desde las fonts de dalt para arriba, no se halla ningún manantial, a menos que quiera considerarse como tal el pozo de Santa Magdalena, que, por la escasez de sus aguas y por la mala disposición en que se halla, no vale la pena mentarlo. De manera que las personas que viven en las últimas casas de la población, si no quieren aprovechar el agua del mencionado pozo, la cual, además de correr el peligro de que la ensucien los chiquillos, cuesta bastante trabajo el sacarla, necesitan emplear en ir y venir de las mencionadas fonts de dalt, más de un cuarto de hora. Y aparte del tiempo que debe emplearse no es nada apetitoso, para las pobres mugeres que viven en aquella parte de nuestra población el tener que subir, cargadas con los cántaros, la pendiente de la interminable calle de las Canals”. Continua dient que s'havia pensat en construir dipòsits a la riera de Metge però que s'ha hagut d'abandonar la idea per manca de pressupost. Per fi, sota l'esmentada riera s'ha trobat aigua, s'han assignat recursos al projecte “y sabemos también que algunas personas que no poseen recursos, han ofrecido contribuir con su trabajo personal, para llevar a cabo la mejora de que nos estamos ocupando”.⁴

En aquesta descripció hi veiem nítidament la precarietat amb que vivia aquesta població d'hortolans, pagesos, filadors, teixidors a mà i traginers. La mateixa manca d'aigua a que al·ludeixen, serà la causa de sovintejadades crisis de malalties contagioses i tot plegat, de

la misèria que obligava a molts dels seus habitants a l'emigració cap als emergents centres fabrils on podien trobar feina.

Els baixos de les cases que formaven els estrets carrers de la vila, eren aprofitats per estables de porcs, gallines, conills, i els corresponents femers que servien per adobar els horts.

A manca d'una topografia mèdica de les que van publicar aquells anys alguns metges higienistes, aportarem a mode de succedani, un article titulat *Cuatro palabras sobre las condiciones higiénicas de Berga*. El signa F.Z.A. ⁵

L'autor ens diu que havent ja passat l'epidèmia de verola es pot parlar serenament –diu– de les condicions higièniques de la població. L'entorn facilitaria que aquestes fossin excel·lents, però a la pràctica, aquestes bones condicions es veuen disminuïdes per diverses causes.

Per Zavala, una de les principals causes, sinó la primera que perjudica la salut pública és la manca de condicions higièniques a les vivendes en general i de manera molt especial a les vivendes de la nombrosa classe obrera; per ell, *“la morada del obrero es un centro de insalubridad”*.

La causa principal de les deficientes condicions higièniques és la manca d'espai i de ventilació. Aquestes mancances s'agreugen, encara, perquè els baixos de la majoria d'aquestes vivendes, estan destinats a estables de vaques, de porcs i de conills, *“no faltando en ninguna, letrinas y depósitos de materiales fecales, que con sus miasmas deletéreas vician el aire que continuamente respiramos. No se crea que exageramos; barrios enteros existen en esta, donde en un pequeño chiribitil viven envueltos y confundidos las vacas y cerdos con una numerosa familia, y estas casas, donde el aire es más necesario por haberse de consumir en tan gran cantidad, y por haber tantos elementos que lo vician, carecen, como ya hemos dicho, de la necesaria e indispensable ventilación, pues generalmente solo tienen dos raquíticas ventanas, que por sus dimensiones y posición a penas pueden, no ya proporcionar aires puros, porque no existen en estos barrios, sino que ni aún la insuficiente luz para alumbrar el interior”*.

En aquestes condicions no és pot gaudir d'una bona salut, ja que com a mínim els seus habitants estan en *“cierta predisposición para contraer enfermedades”* al mancar l'aire pur, principal element de la vida sana, que mai arriben a respirar.

La preocupació, però, de Zavala no es limitava pas a l'higienisme, sinó que el preocupava tant o més la salut moral de la població que vivia en aquelles condicions d'habitatge.

També hem de dir que tampoc és una novetat en els estudis d'aquesta mena. Vegem com ho argumenta:

“Las enfermedades y la decadencia física, son los resultados que inmediatamente se notan en los pueblos que tienen la desgracia de tener habitaciones tan mal acondicionadas; pero hay otros de un orden más elevado; nos referimos a los efectos morales, provenientes de las mismas malas condiciones de los edificios destinados para habitación de la clase obrera. Si entramos en uno de estos tabucos vemos en un espacio reducidísimo, donde para disfrutar de una mediana comodidad no podrían habitar más de tres o cuatro personas –y estas suponiendo fueran pertenecientes a una misma familia, compuesta del matrimonio y dos hijos del mismo sexo- vemos, repito, seis, ocho o más individuos de distinto sexo, por lo cual, en algunos casos, no puede haber la conveniente separación e independencia entre sus moradores. Esto, además de no ser higiénico, es altamente repugnante, y facilita comprender el porque de esa precocidad que nos maravilla, en jóvenes apenas llegados a la edad de la pubertad. Las causas morales son doblemente sensibles, por que son dobles sus efectos; no solamente dañan el espíritu, sino que todos sus actos tienden a debilitar el cuerpo, llegando a enervarle de tal suerte, que su estado normal es la enfermedad, consiguiendo este resultado tanto más fácilmente, cuanto que por efecto del aglomeramiento que hemos dicho, las causas empiezan a obrar en cuerpos débiles por su juventud, y predispuestos a enfermedad por los aires mefíticos que respiran continuamente.

La familia, ese lazo santo que une al hombre con la sociedad, puede sufrir rudos golpes a causa del miserable estado de las viviendas a que nos referimos. En efecto, el obrero que durante el día ha estado trabajando en los talleres de una fábrica –que por buenas condiciones que reúna, y sea cualquiera la materia que en ella se manipule, han de respirarse aires más o menos infectados, pero nunca enteramente puros- sale de allí ávido de respirar una atmósfera libre de miasmas, indispensable para su conservación; pues bien, este obrero no puede buscar en su casa ese elemento de vida, porque en ella la atmósfera está más cargada, el aire es menos puro que el de los talleres donde pasa el día; así es que busca lejos de su hogar y familia un sitio de esparcimiento donde poder dilatar su pecho con libertad. Las funestas consecuencias que para la familia y para la sociedad entera puede tener este alejamiento del hogar doméstico, fácilmente se comprenden, pues están en el ánimo de todos, y por tanto, no es necesario nos detengamos en señalarlas”.

L'autor, contractista d'obres i per tant coneixedor de les característiques de les construccions berguedanes, clou el seu extens article del que reproduïm alguns fragments, fent unes recomanacions i avisant del risc que aquella situació pot presentar si no s'esmena. Escriu:

“Proporcioneamos a la clase obrera habitaciones bien ventiladas y capaces, en proporción a la familia que la haya de habitar; dispóngase de modo que pueda haber la conveniente separación de sexos y edades; obsérvense con rigurosa exactitud los reglamentos de policía urbana, y se verán desaparecer, o cuando menos disminuir, muchas enfermedades, cuyo único sostén son las causas indicadas, logrando con algunas de estas medidas contribuir eficazmente al bienestar y moralización de la clase obrera, punto interesantísimo, ya se mire bajo el aspecto moral y social, ya se haga solo teniendo presente la vida material.

No desconocemos la gran dificultad de proporcionar en un corto plazo, buenas habitaciones a los obreros; llegar a este resultado no es obra de un día sino de mucho tiempo, y obedeciendo a un plan de antemano concebido: adóptese este plan, y paulatinamente se verán desaparecer esos edificios que afean la población, y vician notablemente sus condiciones higiénicas.

Pero entretanto, podría hacerse mucho reformando las casas existentes, dotándolas de mejores condiciones higiénicas, para lo cual bastaría proporcionarles ventilación, y proscribir, sobre todo, esas inmundas pocilgas y demás depósitos de materiales fecales, que convierten algunos barrios en un inmenso estercolero.

Como si las malas condiciones de los edificios no bastasen para hacer insalubre una población, dotada por la naturaleza de condiciones inmejorables, los alrededores estan llenos de pudrideros no bien dispuestos y acondicionados, como de consuno aconsejan la higiene y la agricultura, sino enteramente descubiertos, y situados de manera que basta el más ligero airecillo, para que la fetidez que despiden inunde la población, causando los fatales resultados que son consiguientes. Si la salud pública exige la desaparición de esos focos de infección, no menos imperiosamente lo reclama el interés de los mismos agricultores; pues con el sistema empleado en la producción de abonos, cuando estos son depositados en la tierra, han perdido ya sus mejores cualidades” (...) “.....recuérdese los estragos que el año cincuenta y cuatro causó la invasión del cólera,

Josep Noguera i Canal

estragos que, dada nuestra posición, dudamos hubiera ocasionado, a no ser eficazmente ayudado en su tarea destructora por las causas indicadas. En la reciente epidemia variolosa, tenemos otro ejemplo palpable de la influencia de estas causas, y si bien las victimas han sido pocas, el número de invadidos ha sido bastante considerable; pero si esta vez no tenemos que deplorar grandes males, debemos prevenirnos para lo sucesivo, adoptando las medidas y llevando a cabo las reformas que aconseja la higiene". ⁶

Aquestes queixes i recomanacions no van servir per a res o per ben poca cosa. Possiblement la situació denunciada encara es va anar agreujant, fins que per les causes denunciades per Zavala, les cases de la població es van començar a ensorrar l'any 1891. ⁷

DOS METGES BERGUEDANS: LLUÍS BLANXART I GRAU I CARLES CASALS I SALA.

Lluís Blanxart i Grau (Berga 1844-1922).

Vilardaga n'escrivi: "*Ilustre médico. Fue alcalde. Es el único que durante una serie de años tuvo establecida en esta Ciudad, una estación meteorológica, sin retribución ni subvención alguna. Lástima, que una traidora enfermedad, retenga en cama tan estudioso como inteligente médico*". ⁸

Calbet i Montañà amplien la informació. Fill del notari Lluís Blanxart i Camps, estudià a Vic entre el 1858 i el 1860. Batxiller a Barcelona el 1862, es va llicenciar en medicina el 1868. Es va establir a Berga (ometen que després es va traslladar a Barcelona) i també citen l'estació meteorològica i afegixen que es va dedicar a l'oftalmologia, obrint un establiment d'òptica el 1885.

Cofundador d'un Ateneu on s'impartien classes populars de lectura, escriptura, aritmètica, francès i cant.

Va ésser alcalde de la ciutat de l'abril del 1876 al març del 1877. El 1893 va ésser Delegat de la Unió Catalanista. ⁹

Lluís Blanxart està enterrat al nínxol n° 143 del cementiri de Berga, compartint tomba, entre altres, amb l'escriptora Aurora Bertrana.

Carles Casals i Sala (Berga 1853- ?)

Vilardaga n'escriu: “*Sirvió en el Ejército, ejerciendo varios años de médico militar. Durante muchos períodos fué recto, justiciero y probo médico civil de la Comisión Mixta de reclutamiento, de la Provincia de Barcelona. Publicó unas “Notas Médico-legales a vigentes disposiciones sobre reclutamiento”, en correcto y elegante estilo. Es un libro rebosante en conocimientos y único en su género*”.¹⁰

Afegirem que com a metge militar va participar a la tercera carlinada amb els liberals. S'establí a Berga i col·laborà al periòdic liberal *El Bergadán* que dirigia l'ex diputat federal i advocat Rafael Joaquim Penina i Sala, cosí germà seu (les mares eren de la històrica pairalia del Solsonès, la Sala de Linya). El 1882 va obtenir el grau de Doctor a Madrid.

En el seu retorn a Berga, com de seguida veurem va dirigir el periòdic *Crónica de Berga*. Ben aviat toparen amb Penina, director d'*El Bergadán*, que feu la guerra a Casals que s'havia passat als seus adversaris polítics. L'afer acabà al Jutjat que condemnà a Penina a una indemnització i a allunyar-se de Berga. Aleshores feren les paus.

Penina morí prematurament el 1898 i Casals es va casar amb la seva vídua.

EL PERIÒDIC “CRÓNICA DE BERGA” I ELS DOS METGES BERGUEDANS.

El dia 7 de juliol del 1883 va aparèixer el primer exemplar del periòdic *Crónica de Berga*, al servei polític de l'industrial Agustí Rosal i Sala que acabava de ésser nomenat alcalde de la ciutat.

Aquesta publicació, com ja hem avançat, la dirigí el metge Carles Casals Sala, sotsdelegat de Sanitat del Districte, que en tot moment mostrà una gran preocupació per salut pública: publicava mesures preventives de tipus higiènic, informava dels avenços de la ciència mèdica a Europa i de les mesures preventives que calia prendre davant les epidèmies, majorment el còlera que ja es patia al sud de França i en algunes poblacions de Catalunya. A Berga encara era ben viu el còlera patit l'any 1854 ¹¹

Les informacions publicades per *Crónica de Berga*, provenien de publicacions científiques i pel que fa a les mesures preventives, reproduïen les que prenia l'ajuntament de Barcelona i la seva Junta de Sanitat.

Crónica de Berga publicarà, també periòdicament, el nombre de naixements i defuncions, amb l'edat dels difunts, de la població.

Josep Noguera i Canal

Ja en el primer número de la publicació (7-VII-1883) es pot llegir un article prevenint dels perills del còlera, que en aquell moment causava estralls a l'Índia.

Molt pocs articles publicats a *Crònica de Berga*, van signats. Els articles de divulgació mèdica més extensos publicats, van signats amb el pseudònim *Filobergio*, que suposem que és l'emprat pel Dr. Lluís Blanxart.

Al no haver-se conservat col·leccions senceres de la premsa berguedana, no podem fer un buidat en profunditat, però els exemplars consultats cronològicament, ens permeten fer un seguiment de les preocupacions sanitàries del Dr. Casals. Ometem les seves tasques d'inspecció a diferents pobles del Districte, majorment produïdes per malalties sospitoses i per la venda fraudulenta i clandestina d'aliments de procedència de risc, majorment, la venda de carns de vaca i de xais morts per malaltia o accidents.

Detallem algunes publicacions:

Una de les preocupacions de la gent que habitava els petits nuclis urbans i el món rural del Berguedà, era la ràbia o hidrofòbia, el temible mal que es podia trametre a les persones mossegades per gossos fells, causant una mort molt dolorosa.

Aquest perill sovintejat, els poders municipals el prevenien amb l'enverinament dels gossos que havien aparegut a les poblacions: era el repartiment de les populars "boles", que acabaven amb la vida dels cans abandonats.

El març del 1884 a alguns pobles del Districte es van veure gossos sospitosos de folia. El 22 de març la publicació de Casals (nº 38) informava que a Berga havien aparegut dos gossos amb símptomes de folia i havien estat sacrificats. També a altres poblacions: a les colònies Prat i Viladomiu havien matat tots els gossos en prevenció. També afirmen que es diu que un gos sospitós havia mossegat al rector de Correà o Gargallà i a altres persones que estaven amb ell.

En el mateix exemplar Casals publica un article, "*Precauciones contra la Triquina*" signat pel Dr. Josep Anfruns, un metge-cirurgià berguedà que exercia a Barcelona, amb el que Casals i Blanxart devien tenir relació.

El 12 d'abril (nº 41) publiquen un extens article dels estudis realitzats per Pasteur contra la hidrofòbia, que suposaran, si els resultats es confirmen, el guariment d'aquesta enfermetat.

Ja posats a informar d'avenços mèdics, escriuen que a Alemanya han trobat el remei contra la diftèria, en base a una cullerada matí i vespre de trementina rectificada, que es pot prendre amb llet.

L'amença del còlera del 1884

A l'estiu del 1884 el còlera havia penetrat a algunes ciutats del sud de França. A Barcelona sorgeix una gran preocupació pel risc de contagi i Casals se'n fa ressò al seu periòdic.

El 7 de juliol informa que el còlera havia arribat a Alacant. El 12 de juliol, *Crònica de Berga*, (nº 54) va publicar el titular "*Atrás el cólera*", que ja és ben proper. *Filobergio* publica les mesures preventives que han de prendre les autoritats i la població.

El governador civil de Barcelona, en previsió al possible contagi ha suspès les classes a totes les escoles públiques i privades de la província. Pocs dies després torna a autoritzar l'activitat escolar, possiblement per l'alarma que degué ocasionar aquesta mesura. L'exèrcit ha traslladat tropa a Puigcerdà per establir un cordó sanitari a la frontera i fer complir les ordres establertes en previsió. El periòdic berguedà lamenta que aquesta mesura és insuficient perquè diversos contrabandistes del territori, bons coneixedors del terreny, continuen les seves activitats.

El 19 de juliol, el periòdic (nº 55) informa que la Junta de Sanitat de la població estudia la necessitat d'habilitar un hospital de colèrics en un lloc apartat de la població. El lloc escollit serà el conegut per *La Vinya*. (Entenem que es tracta d'una masia d'aquest nom situada poc abans d'arribar a Berga).

A la vegada, l'esmentada Junta també ordena la desinfecció de clavegueres i l'adquisició de desinfectants; extremar el control dels aliments que entren a la població.

Publiquen les instruccions per prevenir el còlera segons els estudis realitzats per Pasteur i Koch i donen la notícia de que 100.000 habitants de Barcelona han abandonat la ciutat en prevenció.

El 26 de juliol (nº 56) el periòdic informa que es practiquen inspeccions sanitàries als domicilis berguedans i que s'han incautat aliments en mal estat que s'introduïen a la població.

El 23 d'agost (nº 60) informa de la falsa alarma d'un cas de còlera a Vallcebre, on s'ha personat el Dr. Casals per a fer la inspecció.

Filobergio informa de les ciutats afectades i anirà informant successivament de les defuncions de cada ciutat (Marsella, Cette (Seta), Perpinyà, etc). També reproduïx les informacions que publiquen diversos periòdics.

El 6 de setembre (nº 62), Casals publica una "*Correspondencia*", signada per *Filobergio*, datada a Barcelona el dia 4 del mateix mes, segons la qual la ciutat recuperava les activitats industrials i comercials, perquè el còlera pràcticament havia desaparegut. Arribava, però la notícia que el còlera havia estat declarat oficialment a la província d'Alacant. A darrers d'agost hi havien arribat passatgers procedents d'Alger, alguns dels quals patien febres pal·lúidiques i que havien passat per Seta. La notícia la va fer pública el governador civil en anunciar que per aquest motiu el Rei suspenia un viatge que aquells dies havia de realitzar a Alacant.

El còlera s'havia estès a Novelda, Elx, Oliva i Albaida.

El temor a l'epidèmia colèrica continuava. El 20 de setembre (nº 64) el periòdic berguedà publicava com a suplement la "*Instrucción popular relativa a los Preceptos que deben observarse en épocas de epidemia cólerica dada por la Real Academia de Medicina de Barcelona a petición del Excmo. Ayuntamiento*", datada l'1 de juliol del 1884, redactada per una Comissió Ponent formada pels doctors Bartomeu Robert, Rafael Rodríguez Méndez, Francesc de Sojo i Francesc Aguilar, farmacèutic. La signaven Bartomeu Robert com a president i Josep Cabot com a secretari.

Com a exemple de les falses alarmes que abundaven, transcrivim un desmentit publicat el 4 d'octubre (nº 66): "*El domingo último se hizo correr como muy válida la noticia de que en una casa de la calle del Vals (el nom correcte és Balç) de esta ciudad se encontraba en estado grave una mujer a consecuencia del cólera. Llamado el médico que asistía a la enferma, en presencia del Sr. Alcalde, del Subdelegado de Medicina y de un médico de la Junta de Sanidad, manifestó que ni remotamente podía sospecharse, por los síntomas que presentaba la aludida mujer, en la presencia de un caso de cólera.*

Aconsejamos a nuestro vecindario no crea a la ligera noticias parecidas, pues debe tener la seguridad de que si un peligro para la salud pública se presentase se anunciaría con las debidas formalidad y oportunidad".

El 25 d'octubre (nº 69), el còlera es donava per desaparegut. Es va cantar el *tedèum* preceptiu i es van repartir pans a la població.

L'amença del còlera de l'any 1885

El metges Casals i Blanxart continuaven, des de *Crónica de Berga*, preocupats per la salut dels berguedans i pels avenços de la ciència mèdica. El 7 de març 1885 (nº 88), *Filobergio* publicava un extens article sota el titular “*La vacunación cólerica o el preservativo del cólera*”. En aquest article, explicava que el Dr. Ferran havia estat comissionat per l'ajuntament de Barcelona per estudiar l'epidèmia colèrica al sud de França i que el seu estudi l'havia exposat en diverses conferències a Barcelona, amb l'objectiu de cercar “*noves formes*” del microbi del còlera, “*cuya completa evolución ha llegado a encontrar, y los ensayos de inoculación profiláctica o preservadora que con él ha hecho*”. D'aquest resultats el Dr. Ferran en va presentar diversos cultius realitzats per ell mateix.

A partir dels estudis del Dr. Ferran, el microbi considerat fins aleshores en el grup “*de las bacteriáceas*, el Dr. Ferran le coloca en el grupo de las peronosporáceas, y en gratitud a la ciudad de Barcelona le da el nombre de *Peronospora Barcinonae*, pero los periódicos científicos de nuestra capital de provincia en obsequio al Dr. Ferran, primero que ha evidenciado toda la evolución del parásito, proponen la denominación de *Peronospora Ferrani*, que no dudamos será aceptada”.

Ferran hauria descobert una vacuna preventiva experimentada en la seva mateixa persona i en amics seus, com el mateix *Filobergio*, segons relata detalladament, sobre la que s'haurà de pronunciar la Reial Acadèmia de Medicina.

L'interès dels nostres metges no es limitava pas a la prevenció del temible còlera: el 14 de març, *Crónica de Berga* va reproduir unes “*Reglas generales aplicables en caso de enfermedad infecciosa, (tifus, fiebres eruptivas, difterias, etc.)*”, publicades per l'ajuntament de Barcelona. Dotze d'aquestes regles eren de caràcter general i set, d'específiques contra la diftèria.

A l'estiu del 1885 novament l'amença del còlera va tornar a alarmar a la famolenta població berguedana. Lamentablement no s'han conservat o no hem tingut a l'abast els exemplars de *Crónica de Berga* d'aquest període. Seguint un altre periòdic local, *El Bergadán*, i les actes municipals, vàrem poder fer una síntesi d'aquesta amença colèrica i de la precarietat berguedana del 1884-85, a *Berga en temps del Canal Industrial (1885-1900)*, on també ens ocupem d'altres malalties com el grip del 1894, pel que no hi insistirem.¹²

Tornant a *Crónica de Berga*, que dirigia el Dr. Casals, i que motiva aquesta comunicació, la recuperem el 26 de setembre (nº 117) amb la notícia de que l'alcalde ha convocat la Junta de Sanitat, “*que no habia celebrado sesión alguna desde el últimos del mes de Julio*”, quan l'amença del còlera a Berga sembla que ja havia passat.

Josep Noguera i Canal

En el numero següent del periòdic (nº 118) del 3 d'octubre, publiquen el nombre de morts de Barcelona, també per districtes: 350 homes i 634 dones, des del 9 de juliol fins al 15 d'agost. Al nº 119, del 10 d'octubre escriuen que del 16 al 30 de setembre, han mort, a Barcelona, 60 homes, i 110 dones, segons dades del Dr. Nin i Pullés.

El còlera, però, encara era geogràficament, proper a Berga. El 10 d'octubre (nº 119) podem llegir a *Notícias de Berga y del Partido*, que a Cardona han mort de còlera cinc persones i onze a La Coromina. El focus de l'enfermetat és a Súria, on han mort més de cent persones: 4-5 diàries.

A la vegada, informen que els metges de Vic han enviat al ministre de la Governació un escrit on exposen que les males condicions higièniques de la comarca de Sant Joan de les Abadesses poden ésser la causa del còlera d'aquella comarca, de Ripoll, Sant Hipòlit, Sant Quirze, Torelló, Manlleu, Vic i altres pobles i sol·liciten mesures de sanejament.

A Saragossa, la primera defunció per còlera va ésser el 16 de juny i la darrera el 16 de setembre. El fatídic balanç va ésser de 2.324 defuncions: 800 pàrvuls; 595 homes i 923 dones. En el mateix temps del 1884, s'havien produït 614 defuncions.

Crònica de Berga, el 17 d'octubre (nº 120) publicava la gran notícia que el còlera remetia a Barcelona, i el 31 del mateix mes (nº 122) que remetia arreu i es podia donar per desaparegut. Com a mesura preventiva, governamentalment es prohibia la visita a cementiris on haguessin estat enterrats colèrics, la diada de Tots Sants.

La darrera *Crònica de Berga* conservada és el nº 127 del 5-XII-1885. Creiem que amb l'any, finia també la meritòria publicació que dirigia el Dr. Carles Casals i Sala, que s'havia ocupat, reiteradament de les qüestions higièniques de la població.

LA PORTADA D'AIGÜES A BERGA I EL DR. LLUÍS BLANXART I GRAU.

A l'entrar al segle XX, la precarietat berguedana no havia pas canviat. Tampoc havien millorat les condicions higièniques que els metges Casals i Blanxart reclamaven.

La publicació *El Tagast*, nº 11 del 5-VII-1899, adversària de l'Ajuntament sortint -el presidit per Feliu Sagalés Casellas- li passava comptes. Entre altres queixes, escriu:

“la policía e higiene públicas están hechas un asco. Y la vida privada que afecta hondamente a la salud del vecindario, da horror. Tantas son las pocilgas, tan abandonados los sumideros y tan extensos y

pestilentes son, en todo el casco de la ciudad, los depósitos de letrinas, inmundicias y materias pútridas de asfixiantes y pestíferas emanaciones que, solo con repugnancia y grave riesgo de la salud, puede recorrerse la población (...) Solo milagrosamente puede hallarse Berga libre de epidemias y enfermedades contagiosas ante el abandono y desidia en que, en grado superlativo, se han dejado tan importantísimos ramos, cuando Berga reune condiciones de ser el modelo de limpieza y salubridad)".

A *Lo Pi de las Tres Brancas* n° 58, 1-V- 1901, publicació dels catalanistes berguedans de la *Unió Catalanista*, apareix la primera part d'un treball titulat "*Un Govern Higiénic*"; en el n° 61, del 16- VI-1901, apareix la segona part; en el n° 72 del 31- XII- 1901, la tercera; finalment, en el n° 83 de l'11-VIII-1902, veiem publicada la quarta part, que és la de més interès. Les quatre parts apareixen signades amb el pseudònim *Filobergi*, darrera el qual, creiem que hi ha el Dr. Lluís Blanxart, l'antic *Filobergio* de *Crònica de Berga*. Blanxart, era nét del farmacèutic i botànic Francesc Grau i Soler, que va ésser el primer en fer un estudi de les aigües de les fonts de Berga i la seva rogalia.

L'1 de maig del 1901 *Filobergi* fa un breu raonament de la necessitat que tenen les poblacions d'ésser administrades per un govern higiènic, però, què és un govern higiènic?, es pregunta. Vegem la resposta de l'autor: "*En una paraula, Govern higiènic serà aquell que no tingui altra mira ni guia en tots sos actes que la salut del poble que administra*".

La segona part de l'article es va publicar el 16- VI- 1901. Continuant la primera part de definició del govern higiènic, escriu: "*El govern segons l'Higiene, ha de procurar que els seus súbdits puguin respirar en tots els seus dominis un aire pur i sanitos; aliments bons i en abundància; que puguin beure per arreu on hagin establert les seves morades aigua neta i saludable; educació i instrucció, etc.; l'establiment d'una verdader ensenyament agrícola. El govern que per damunt de tot no protegeix l'agricultura, no serà mai un govern higiènic*".

Acaba dient que un altre dia, exposarà com entén que ha de comportar-se una autoritat local per ser higiènica, concretant, en quan pugui el que reclama la higiene de Berga.

El 31-XII-1901, l'articulista s'ocupa de la higiene política, moral i material del nostre poble. Escriu: "*Ens limitarem a escriure avui els principis i regles generals que deu tenir en compte i posar en pràctica una autoritat municipal perquè no sigui per ella lletra morta, i sigui pels seus administrats font de vida i de salut, l'antiga base intuïtiva de les legislacions socials: "Salus populi suprema lex"*".

- educació
- equipaments socials
- “amb mercats, escorxadors, canyets, amb l'assortiment d'aigües potables, amb fonts i rentadors públics, monuments, cementiris; amb tot el que de prop o de lluny, s'entengui amb la higiene pública, cau baix la intervenció i millor del govern de l'autoritat municipal”.

La darrera part d'aquest extens article no apareix publicada fins l'11 d'agost del 1902. És la més interessant perquè respon a una investigació de la situació berguedana.

Filobergi raona que per establir el que deuria ser Berga, “seria necessari posseir les dades estadístiques i científiques que demana una bona topografia mèdica, la qual és d'esperar que treballin algun dia els metges de la ciutat, per la seva honra i profit de la pàtria”. La topografia mèdica que Blanxart reclamava, malauradament no es va escriure mai. L'únic autor del Berguedà que va escriure una obra d'aquestes característiques va ésser Francesc X. Montanyà Santamaria, nat a Montmajor, i doctorat a Madrid el 1908, que es va traslladar de Gironella on exercia la medicina, a Ponts a primers del 1900¹³, on va escriure la monografia mèdica d'aquella població.

Blanxart agraeix al jove berguedà Joan Sala Lladó¹⁴, estudiant de medicina, “entusiasta per la ciència i per la pàtria”, les informacions que li ha cercat:

- Cens d'habitants de la ciutat de Berga: 5.408
- Cabal d'aigua potable de que disposa la població: 500 plomes
- Aigua de la Riera de Metge canalitzada cap a la població que es pot utilitzar per la indústria, regar i netedat de carrers i clavegueres: uns 7.000.000 de litres per dia
- Naixements 1891- 1900: 1.996 total
- Defuncions 1891- 1900: 1.912 total
- Matrimonis 1891- 1900: 491 total

MORTALITAT ESPECIFICADA PER EDATS DECENALS

Any	1-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80	81-90	91-100
1891	68	4	11	9	13	12	19	10	2	
1892	72	13	12	11	13	17	18	21	7	
1899	84	17	15	7	19	7	17	26	6	
1900	56	13	17	11	22	10	16	13	8	1

Escolarització:

Nois que assisteixen a l'escola pública de Sant Joan: 75

Nois que assisteixen a l'escola pública de La Vallan: 67

(no dona cap notícia de noies escolaritzades).

L'autor admet que no es coneixen les causes de les defuncions que orientarien “sobre els punts de l'existència dels enemics de la sanitat” a Berga.

Partint d'aquestes dades, compara la mortalitat de Berga amb les dades oficials de l'any 1900 publicades pel Director General de Sanitat, Dr. Pulido, en la seva obra “*Saneamiento de poblaciones españolas*”: Berga perdé el 30'5 per mil dels seus habitants, mentre Barcelona el 25'2; Lleida un 29'6; Girona aquell any va ser la capital de província espanyola més castigada, arribant a prop del 47 per mil. Afegeix, “*Girona deu cuidar ses aigües tant poc com Berga*”.

L'autor també estableix comparacions amb altres països del món i s'estén llargament insistint en la cura amb que un govern higiènic ha d'ocupar-se de les aigües, tant de la potabilitat de la que entra com dels abocaments i clavegueres per on s'evacua, que pot generar enfermetats contagioses com el tifus. També s'ocupa de les pèrdues econòmiques que aquestes taxes de mortalitat representen per la població que les pateix. Escriu: “*Avui es capitalitza tot, i es reconeix (sense que càpiga discussió) que el primer capital d'un país són les persones. Berga ha perdut en aquest decenni unes 740 persones que, segons la Higiene, no devia perdre (deixem a banda els designis de la Providència) i acceptant que cada una d'elles hagués aportat a la riquesa comú per medi del treball que hauria pogut fer, la quantitat de 500 duros, que és un càlcul sens dubte reduït, atès que la meitat moriren abans dels 30 anys, resulta que bé nostra ciutat ha estat danyada econòmicament en 370.000 duros per no governar-hi la higiene. I no parlem de les conseqüències doloroses que en la salut i vida dels sobrevivents causa la pèrdua dels sers estimats: s'inxarxen com les cireres les consideracions de tota mena al tractar aquest assumpte*”.

L'autor fa una referència concreta a l'any 1894, en què, sense que es podés parlar d'epidèmia ni a Berga i a la seva rodalia, moriren 309 persones a la ciutat, que representen el 57 per mil. Fent una comparativa amb les dades del 1900 de capitals amb milions d'habitants (Berlín, Brussel·les, Cristiania, Filadèlfia, Ginebra, Hamburg, Londres, Roma, Venècia, Viena, les defuncions oscil·laren entre el 15 i el 20 per mil. (cita Bombai que, afligida per la pesta, arribà al 70 per mil).

Com a censura a l'ajuntament de l'època, escriu: “*De l'any 94 recordo un o dos articles que publicà El Bergadán en aquell estiu per tranquil·litzar a les persones que tinguessin*

pensat passar-hi temporada; però ni en ells ni enlloc vaig enterar-me de que l'autoritat hagués fet examinar les aigües per saber si portaven microbis ni de quina qualitat. De que'n portaven, no'ns pot cabre cap dupte; perquè la malaltia que hi dominà havia de ser de les contagioses, i com que recordo també que la principal regió de la residència del mal era el ventre, és de creure que la causa anava amb el menjar i el beure". Filobergi acaba lamentant, que no s'analizessin les aigües de Berga, acció que hauria permès salvar vides, retirant les dolentes.

L'AIGUA DE LA FONT DE TAGAST

Berga s'abastia de l'aigua de la riera de Metge i de les fonts de la població. S'havien fet diversos estudis per incrementar-ne el cabal (Canal Oscura, etc.) però sempre quedaven en el paper per manca de capitals.

Finalment, es pensà en la Font de Tagast a 1.790 m. sobre el nivell del mar, sota el Roc d'Uró.

L'ajuntament de Berga en la sessió del 22-IX-1913, a proposta del regidor i farmacèutic Joaquim Serra i Huch, prengué l'acord d'encarregar la confecció de projecte de portada de l'aigua de Tagast a la ciutat a l'arquitecte municipal Alexandre Soler i March i al també arquitecte Josep Coll. Els abonarien el 3% de l'import total del projecte, les despeses extraordinàries i se'ls facilitarien els peons necessaris pels treballs de camp. Amb data 25-V-1914, el farmacèutic Josep Cardona, en presentà l'anàlisi: caràcters físics, anàlisi química i anàlisi bacteriològica.

A aquest projecte s'hi varen oposar els industrials tenedors d'aigua de la Riera de Metge pel temor de veure disminuïts els cabals que explotaven. L'industrial i ex batlle de la ciutat, Ramon Pujol i Thomàs, va publicar un pamflet de 35 pàgines amb el titular "*Las ayguas potables*" el 8 de maig del 1915, denunciant el mal ús que es feia de l'aigua i volent demostrar que el projecte en discussió no era necessari si s'acondicionaven les fonts naturals de la població. No ens ocuparem d'aquesta publicació que aporta, però, molta informació. Ens limitarem a reproduir un fragment del que Pujol escriu: "*(...) les ayguas que es venen servint en certas ocasions com a potables se trovan contaminades d'extranys elements av l'aditament de trobarhi exemplars de cucas y bitxos acuatichs, alguns d'ells majors de dotse centimetros y de gruix mes d'un milímetro (...)*" (pàg. 12).¹⁵

La Direcció General d'Obres Públiques va autoritzar el projecte d'abastiment d'aigua, atorgant a l'Ajuntament l'aprofitament de 5,64 litres per segon d'aigua de la Font de Tagast.

El Ministeri de Foment va autoritzar el cànon anual d'arrendament d'aigua als veïns al tipus de 120 pts. per ploma i 65 pts. per mitja ploma, o sigui, capitalitzant el valor d'una ploma (2.000 pts.) a l'interès anual del 6%.

Als antics propietaris de plomes d'aigua de les Fonts de Dalt i Riera de Metge se'ls faria el canvi amb la Font de Tagast a meitat de preu d'arrendament. La Banca Arnús, amb sucursal a Berga, aportaria el préstec pertinent.

Els tubs serien de ciment armat i dins la ciutat de plom (4.000 metres lineals de tuberia). La Brigada municipal s'encarregà de realitzar les obres.

L'autor de la crònica escriu: "*Amb la realització d'aquest transcendental projecte, Berga passa a ser la primera ciutat de Catalunya en quant a aigües*".¹⁶

El dia 2- IX- 1923, un dia que plovia, sota la presidència de l'alcalde Viladomat Rodergas, el bisbe de Solsona Valentí Comellas beneí les aigües d'una cascada que s'havia instal·lat a la plaça de Sant Pere. En una gran pancarta, es podia llegir: "LA SALUT DEL POBLE SIA LLEI PER EXCEL·LÈNCIA". El fotògraf berguedà Elies Sala Lladó immortalitzà l'acte.

Les malalties derivades de la insalubritat de l'aigua "potable" o de la seva deficient conducció, havien passat a la història, sortosament. De les enfermetats que fins aquell moment havien generat les lamentables aigües de Berga, solament se n'havia ocupat la marededéu de Queralt, a qui s'acudia demanant auxili.

Lluís Blanxart havia mort el 5 de febrer del 1922, sense haver pogut veure resolt el problema de l'aigua que tant havia reclamat.

A MODE DE RESUM

Els darrers quaranta anys del segle XIX probablement formen un dels períodes en que la vila de Berga va viure amb més precarietat a causa de la crisi econòmica que no es va alleugerir fins a la plena arrancada de les explotacions mineres. Les condicions precàries, tant medioambientals com socials, en què vivia la població, és obvi que no eren les idònies perquè aquesta gaudís d'una salut passable.

Les topografies mèdiques de diverses poblacions, escrites per alguns metges higienistes ens fan pensar que el cas berguedà, tampoc era excepcional.

Com ja hem dit, lamentablement no comptem amb cap d'aquestes monografies i encara menys amb estudis concrets d'aquests quaranta anys.

D'ací l'interès que hem cregut podia tenir presentar el parèntesi positiu que representa la tasca de difusió mèdica realitzada pel Dr. Carles Casals des de la direcció del periòdic *Crònica de Berga* i la inquietud higienista del Dr. Lluís Blanxart, que com altres metges que destacaven, es van traslladar a exercir a Barcelona.

NOTES

1. SISTACH Manuel; MARTÍN, J. Mº. De. *La prensa periódica bergadana 1812-1969*. Ediciones del Museo Municipal de Berga. 1970
2. El Bergadán nº 1, 17- V-1868
3. ESPUÑA, Francesc. *La riera de Metge en la industrialització de Berga*. Berga. Àmbit de Recerques del Berguedà 2001
4. El Bergadán nº 2, 24-V-1868
5. Interpretem que es tracta de Florentino Zavala ja que en el nº 26 d' *El Bergadán*, publicat el 8- XI-1868 podem llegir que la Junta de Barcelona ha nomenat Jutge de 1ª Instància a Francisco Llívi, per a cobrir la vacant de José Zavala, cessat per la mateixa Junta. El cessat ha retornat al seu país natal, la Manxa i amb ell ha marxat el seu fill Florentino Zavala, mestre d'obres i col·laborador d' *El Bergadán*
6. *El Bergadán*, nº 6, 21- VI-1868
7. NOGUERA, J. *Berga en temps del canal industrial 1885-1900*. Berga Àmbit de Recerques del Berguedà 1989
8. VILARDAGA, Jacinto. *Efemérides bergadanas*. Manresa. Imp. San José. 1919. Efem. 241, pàg. 382
9. CALBET, J. Mº. MONTAÑA, D. *Metges i farmacèutics catalanistes*. Valls. Cosetània Edicions. 2001
10. VILARDAGA, J. Op. Cit. Efem. 395, pàg. 250
11. MONTAÑA, D.; PUJOL, J. *L'epidèmia del còlera de 1854 al Berguedà*. Barcelona, PPU, 1993
12. NOGUERA CANAL, J. *Berga en temps del Canal Industrial (1895-1900)* Berga. Àmbit de Recerques del Berguedà. 1989
13. Lo Pi de las Tres Brancas, nº 31, 17-III-1900
14. Per informació d'aquest notable metge berguedà i la seva nissaga de metges, veure l'article de GENDRAU TUYET, Antoni *L'últim metge Sala*, dins *L'Erol*, nº 80, primavera 2004, pàg. 6. Berga. Àmbit de Recerques del Berguedà
15. PUJOL i THOMAS, Ramon. *Ciutat de Berga. Las ayguas potables*. Berga. Impremta Vda. de Q. Casals 8 de maig 1915
16. El Pi de les Tres Branques, número extraordinari, octubre 1923

Dr. Lluís Blanxart i Grau.

Josep Noguera i Canal

Dr. Carles Casals i Sala